

PUNCTE DE VEDERE ASUPRA FORMAȚILOR POLITICE DIN DOBROGEA ÎN SEC. XI

RADU CIOBANU

Inceputurile istoriei românilor, sărace în știri scrise trebuiesc cercetate în marea majoritate a cazurilor prin folosirea operelor cronicarilor străini care scriu despre anumite regiuni sau evenimente din țara noastră legate de istoria neamului lor.

Dominând timp îndelungat peninsula Balcanică, Imperiul Bizantin și-a împletit intim soarta cu aceea a popoarelor acestei regiuni și astfel, implicit, cronicarii bizantini culti, într-o masă de literați au scris numeroase pagini despre provinciile de aici.

În scrierile bizantinilor, militari, funcționari, călători, literați, cronicari, un loc remarcabil l-a ocupat descrierea provinciei Paristrion, aproximativ Dobrogea de astăzi.

Dobrogea, în istoria țării noastre cu rol de punte și poartă, punte pe care se amestecau bunurile materiale și spirituale, poartă prin care treceau în ambele sensuri civilizațiile de pe teritoriul locuit de băștinași și cele venite de aiurea, a avut pentru Bizanț un însemnat rol strategic.

Concomitent cu înfrângerea bulgarilor de către Tzimiskes și Vasile II Bulgaroctonul, a luat ființă thema Paristrion, pe care împărații din Constantinopol au organizat-o cu deosebită grijă, i-au acordat o largă autonomie și au plătit stipendii orașelor dunărene, între care un rol de frunte l-au avut Durostorum și Vicina.

Urmașii lui Vasile II nu au avut capacitatea de a lua măsuri eficace pentru a îndepărta criza care a cuprins imperiul și l-a făcut să cadă pradă în interior luptei dintre facțiunile politice, în exterior loviturilor migratorilor.

Provincie periferică, Paristrionul a fost supus din primele momente atacurilor continui ale popoarelor migratoare, toate atrase în sudul Dunării de mitul bogatului oraș al lui Constantin.

După ce două din cele 13 triburi ale pecenegilor au reușit să treacă Dunărea și să se stabilească în Dobrogea cu știrea și voia îm-

păratului Constantin IX Monomahul (1042—1054), au venit, la circa 20 ani după ei, rudele lor apropiate, uzii, care au fost curind urmați de cumani.

Frământările provocate în Paristrion de venirea popoarelor de călăreți de stepă a fost accentuată de politica financiară a lui Mihai VII Parapinakes, introducerea unui nou impozit pe cereale care permitea statului să le revindă la un preț de speculă, și tăierea stipendiilor acordate de visteria imperială orașelor dunărene.

Conjugarea celor doi factori a adâncit nemulțumirea populației și conducătorii acestei provincii autonome, în care autoritatea imperială era mai mult nominală, s-au răscolat în jurul anului 1074.

Evenimentele pe care le-am expus succint în fazele anterioare au fost redată amplu de cronicarii bizantini contemporani — Skilitzes, Zonaras, Mihail Ataliates sau de aceia care le-au descris mai târziu, pe baza unui material informativ variat, ca prințesa porfirogenetă Ana Comnena. Exilată de către fratele său Ioan Comnenul căruia vrusese să-i uzurpe tronul, Ana, în singurătatea mănăstirii Teotos Keramito-meues a hotărât să scrie biografia tatălui său Alexis I, acela care a încercat să reinstaureze imperiul în granițele pe care i le conturase Vasile II Macedoneanul.

După o scurtă introducere în care relatează istoria Bizanțului de la Isaac la Alexis Comnenul, ocuparea tronului de tatăl său, primele măsuri interne și începutul luptelor pentru refacerea hotarelor, scriitoarea bizantină ajunge în partea finală a cărții a VI-a și în cartea a VII-a la descrierea situației de la granița dunăreană.

În cadrul acestor descrieri există un pasaj care a provocat ample discuții între istorici și al cărui conținut îl redau în rîndurile următoare: „Un oarecare neam scitic prădat mereu de sauromați, părăsindu-și locurile s-a coborît la Dunăre și fiind silit să intre în înțelegere cu cei care locuiau dealungul Dunării, cum acest lucru le părea tuturor potrivit, au intrat în tratative cu șefii acelorora, adică cu Tatu cel care se numea și Hali și Sesthlav și Satzas (căci mă văd silită să le pomenesc chiar numele bărbaților de seamă de la ei, deși corpul istoriei se pingărește cu aceste nume) primul dintre aceștia stăpînind Driștra, iar ceilalți Vicina și celelalte ținuturi.

După ce au făcut înțelegerea cu aceștia, de atunci încolo, trecînd Dunărea fără teamă, pustiau ținutul alăturat astfel că au cucerit și cîteva orașe. De aici au căpătat ceva forță și arînd locul au început să semene mei și grîu¹.

Fragmentul interpretat izolat, neținîndu-se cont de integrarea lui în textul general al cronicii, nefăcîndu-se legătura cu ansamblul scrierilor cronicarilor bizantini din sec. XI—XII care amintesc aceste evenimente, neraportîndu-l la cadrul general istoric, i-a determinat pe

¹ *Anae Comnenae Parfyrogenetae, Auxias ex recensione Angusti-Raiffescheider* vol. I Lipescæ 1884, in *Bibl. Script. Graec. et Rom. Teugneriana*. VII p. 242.

istorici, care au discutat aproape în exclusivitate apartenența etnică a celor trei conducători din regiunea Paristrionului, să ajungă la concluzii deosebite.

Marele bizantinist rus Vasilievski, un bun cunoscător al perioadei, emite ipoteza că în loc de trei conducători sînt patru, supranumele lui Tatu-Hali fiind pentru el un alt personaj, și afirmă categoric că Tatu este peceneg, Hali, Sesthlav și Satzas sînt ruși².

Culacovski³, Kolubinski și Vasiliev⁴, care îi preiau și împărtășesc ideile susțin originea etnică rusă a conducătorilor orașelor dunărene.

Prof. N. Iorga⁵ crede, asemeni lui Vasilievski, că este vorba de patru conducători nu de trei, pe care îi definește din punct de vedere etnic ca voievozi români din Dobrogea.

Concluziile lui N. Iorga și le-au însușit prof. N. Bănescu⁶ care caută să aducă noi argumente pentru a le întări. C. Brătescu⁷, G. Brătianu⁸ și Ferencz⁹ ajung la altă concluzie: origina celor trei este cumană.

Istoricul bulgar Zlatarski¹⁰ crede că cei trei conducători pot fi la acea dată uzi sau bulgari. Alt istoric bulgar-Mutavciev¹¹ a cărui teorie este împărtășită în ultimul timp de Primov¹², crede că Tatu-Hali și Satzas sînt pecenegi, iar Sesthlav este bulgar. În fine, un ultim grup de cercetători ajung la concluzia că cei trei sînt pecenegi — Tomaschek¹³, îl numește pe Tatu „ein Petschenegenhauptling“, Engel¹⁴ îi definește pe toți trei ca „Petschenegischen Fürstin“, părere pe care Challandon¹⁵, maghiarul Darko¹⁶ și alături de ei istoricii români C. C.

² G. Vasilievski, *Bizanțul și pecenegii* (1048—1094). Petersburg 1908. p. 35—38.

³ Culacovski, *Ruși în Dobrogea* — in *Revue des Deux Monde* 1897 — p. 80—75.

⁴ V. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Bizantin*, Nev-York, 1936, p. 304.

⁵ N. Iorga, *Cele dintii cristalizări de stat ale românilor*. *Rev. Istorică* V — iunie-iulie 1919 p.p. 103—113. Trad. — în lb. franc. și public. in *Bull. de la Sect. Hist — de l'Acad. Roum. V -VIII-Janvier 1920* p.p. 33—46.

⁶ N. Bănescu, *Ein ethnographischer Problem am unter lonsf der Donau. aus dem XI Jahrhundert in Byzantion*, VI-1931.

⁷ C. Brătescu, și „Pecenegii“ — în *An. Dobrogei* — 5—6/1924—1925, pp. 145—154. *Dobrogea în sec. XII* — în *Analele Dobrogei* — 1920, p. 12.

⁸ G. Brătianu, *Vicina*, 1923, p. 17.

⁹ I. Ferencz — „Cumanii și episcopia lor, Blaj, 1931.

¹⁰ Zlatarski — *Ce se înțelege la Ana Comnena prin popor scitic*. In *Izveștia XI-XII*, 1932, p. 28.

¹¹ P. Mutavciev — *Bulgarii și românii în istoria țărilor dunărene*, Sofia 1927, p. 199.

¹² P. Primov — *Precis sur l'histoire de Bulgarie*. Sofia, 1955, p. 78 — Editions en langues étrangères — Sofia 1963.

¹³ Tomaschek *Zur Kunde der Männahalwinsel*. Wien 1882, p. 49.

¹⁴ Engel — *Geschichte der Bulg.* Halle, 1797, pp. 285—387.

¹⁵ P. Challandon, *Essai sur le regne d'Aleaxis I* Paris 1900 p. 116 și urm.

¹⁶ I. Darko, *Năzuințele de expansiune ale românilor în domeniul istoriei* Budapesti Szemle 1935 p.p. 187—198.

Giurescu¹⁷, C. Necşulescu¹⁸, I. Barneaz¹⁹, B. Cimpina²⁰, P. Diaconu²¹, C. Cihodariu²², E. Stănescu²³ o împărtăşesc fără rezerve.

Analiza onomastică făcută de filologi, lectura atentă a textului Anei Comnena, coroborarea lui cu cele ale celorlalţi cronicari şi analiza evenimentelor de la Dunăre indică în mod indiscutabil că acest ultim grup de cercetători are dreptate — cei trei şefi locali fiind de origine pecenegă.

Referindu-se la interpretarea prof. N. Iorga, Densuşianu scrie : „e numai o iluzie românescul numelui dat la scriitoarea bizantină — Tatos este străin şi nu are nimic de-a face cu Tatul — Tatăl“. Citind mai multe nume din *Iranische Namenbuch*“, Densuşianu spune că „nu-mai o grăbită etimologie a putut prezenta ca român pe Tatos“²⁴.

Bogrea, abordând problema în două studii, ajunge la concluzia : „departe de a fi român Tatu nu rămîne decît de origine asiatică orientală“²⁵, N. Drăganu scrie : identitatea lui cu Tat, Tată, Tatul, nu este sigură, deoarece poate fi vorba de un peceneg sau cuman“²⁶.

Deci analiza onomastică demonstrează originea asiatică a lui Tatu şi a rudelor sale şi exclude posibilitatea originii ruse, bulgare sau româneşti. Cred, că în stabilirea originii etnice a celor trei şefi locali trebuie să ţinem cont şi de obiceiul prinţesei scriitoare, ca în cazul în care foloseşte nume arhaice să le explice, iar atunci cînd scrie despre popoare bine cunoscute bizantinilor ca ruşii sau bulgarii, să le numească cu numele lor real.

Scriind despre oraşele paristriene în perioada în care şi-au cîştigat libertatea ca urmare a răscoalei lor contra Bizanţului, despre lupta lor pentru a si-o apăra, Ana îi numeşte în mai multe rînduri pe cei trei şi în special pe Tatu pecenegi, nume care alternează cu cel arhaic de sciţi, alungînd astfel orice umbră de îndoială asupra originii lor.

Celelalte izvoare, contemporane evenimentelor, sînt clare, nelăsînd deschisă poarta discuţiilor în legătură cu originea celor trei căpetenii.

¹⁷ C. C. Giurescu *Istoria românilor*, vol. I. Buc. 1935, pp. 310—313 ed. II.

¹⁸ C. Necşulescu. *Ipoteza formaţiunilor politice la Dunăre în sec. XI*. — *Rev. Ist. Rom.* vol. VII, fasc. 1—2 pp. 122—151.

¹⁹ I. Barnea, *Relaţiile dintre aşezarea de la biseriţa Garvân şi Bizanţ, sec. X-XII*, SC IV 3—4 1953.

²⁰ B. Cimpina, *Influenţa bizantină la Dunărea de jos*, *Rev. d'hist.* 1/1962, p. 162.

²¹ P. Diaconu, *şi Les Petchénégues au Bas-Danube* ed. Ac. R.S.R. — Buc. 1970 pp. 100—110. *Din nou despre valul de piatră din Dobrogea şi localizarea evenimentelor din nota toparhului*, SCIV 4/1965.

²² C. Cihodariu, *Observaţii critice asupra însemnării toparhului* —, Studii şi cercet. de ist. Iaşi — 1961.

²³ Stănescu Eug. *Les mixtobarbares du bas Danube au XI siècle in Nouvelles Etudes d'Histoire III* Buc. 1965 pag. 48.

²⁴ O. Densuşianu în *Grai şi suflet* I, 2 (1924) p. 323 şi urmat.

²⁵ C. Bogrea — *Anuarul Acad. Rom. I — 1921—1922*; *Anuar Acad. Rom. III* 1923—1924.

²⁶ N. Drăganu, „Cu privire la originile lui Tatu“.

Skilitzes relatînd tentativa făcută de Mihail VII pentru a înăbuși răscoala orașelor dunărene, scria: „a fost trimis vestarhul Nestor, comandantul Paristrionului, adică al orașelor de la Istru, dar acesta avînd aceleași idei cu Tatu, a căzut de acord cu el și înarmînd un mare număr de pecenegi au ajuns în capitală“²⁷.

Ataliates, martor ocular și participant la evenimentele din Dobrogea îl numește pe Tatus ca unul dintre șefii pecenegilor, iar Zonaras²⁸, referindu-se la același episod ca și Skilitzes, spune că Nestor, numindu-se de la sine comandant al Paristrionului, a ridicat armata împotriva împăratului, și făcînd un fel de alianță cu un șef al pecenegilor (Tatu) a ajuns în capitală“²⁹.

Conexînd știrile cuprinse în izvoarele scrise cu datele furnizate de arheologie, în special cu rezultatele, săpăturilor făcute la Dinogetia³⁰, Capidava³¹, Păciul lui Soare³², și în perioada antebelică la Silistra, concluzia pe care o putem trage este aceea că originea etnică a celor trei este pecenegă.

Afirmația unora dintre istorici că ar fi patru șefi locali Tatu, Hali, Satzas, Sesthlav în loc de trei. Tatu supranumit Hali, Satzas și Sesthlav, este scuzabilă dacă se consideră că aceștia au tradus pasajul după textul latin al ediției de la Bonn.

Compararea acestei ediții cu ediția Mignel și Bernard Leih, arată că prima ediție este incomplet transcrisă, dînd astfel naștere la concluzii ca cea amintită.

În legătură cu discuțiile asupra celor trei căpetenii din Dobrogea se ridică problema limbii pe care o vorbeau a suprafeței pe care o stăpîneau și, în fine, a religiei și a ocupației populației pe care o conduceau.

Limba vorbită și familia etnică de care aparține acest neam ne sînt indicate tot de izvoarele scrise — Ana Comnena afirmă despre pecenegi că erau de neam turc, făcînd chiar o legătură între ei și turcii selciugizi, iar despre limba vorbită spune că era aceeași cu a cumanilor³³, știri confirmate și de Zonaras și de Cedren.

Dar pentru noi, pentru definirea limbii vorbite de Tatu, poate fi semnificativ pasajul în care Ana istorisește atacul Dirstei, apărută de Tatu, de către împăratul Alexis. În momentul în care Tatu și-a dat seama că nu poate rezista cu forțe proprii bizantinilor, a adresat populației băștinașe din oraș și pecenege un discurs prin care li arată ce metodă trebuia să folosească pentru a se apăra. Dacă ținem seama de numărul populației băștinașe și de acela al pecenegilor, raport in-

²⁷ Corpus Scrip. Graec. et Rom. Bonn 1884 II — p. 719.

²⁸ Corpus Scrip. Graec. et Rom. Bonn. 1884 II — p. 119.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Gh. Ștefan. I. Barnea, I. Comșa, M. Comșa, etc., *Dinogetia*. Ed. Acad. R.S.R., Buc. 1967.

³¹ Gr. Florescu, P. Diaconu, R. Florescu, *Capidava*, Ed. Acad. R.P.R. Buc. 1958.

³² P. Diaconu — Cetatea de la Păciul lui Soare în B.M.J. 1/1971, și P. Coteș în SCIV. 1968. pp. 617—622.

³³ Ana Comnena, *op. cit.*, p. 242.

discutabil în favoarea autohtonilor, este evident pentru noi că Tatu, împreună cu rudele lui trebuiau să fi vorbit limba localnicilor, numiți în izvoarele bizantine valahi.

Religia, factor primar în ideologia evului mediu, este deosebit de importantă în discutarea problemei pecenegilor stabiliți în Dobrogea. Mărturiile bizantinilor Cedrenus, Zonaras, și Ataliates, arată că în timpul lui Constantin IX Monomahul, la câteva luni după așezarea celor 20 000 pecenegi în jurul Silistrei, unde au primit trei cetăți dunărene și stăpânirea, noii veniți au trecut la creștinism, fiind botezați în Istru de călugărul Ilitimie³⁴.

Imperiul Bizantin căuta ca prin impunerea religiei creștine de rit oriental religiei băștinașilor Dobrogei, să schimbe mentalitatea călăreților de stepă, să-i transforme în soldați ai săi.

Ar fi o iluzie să ne imaginăm că masa de pecenegi botezată în Dunăre și-a schimbat brusc mentalitatea, dar incontestabil că influența populației autohtone creștine, așezarea migratorilor în regiunea unor centre religioase ca Vicina sau Durostorum a avut o influență asupra credinței pecenegilor și o parte dintre ei au rămas adepții religiei creștine, iar ceilalți au privit-o cu indulgență.

O dovadă în acest sens ne-o furnizează arheologia, care a dat la iveală cruci reliquar în regiuni în care sînt urme ale civilizației pecenegilor, cum s-au descoperit la Capidava, Dinogetia și Păcuilui lui Soare, cetăți bine cunoscute pentru sec. XI.

Ocupațiile noilor veniți ne sînt arătate pe de o parte de pasajul din Anr Comnena, pe de alta de rezultatele săpăturilor arheologice.

Călăreții de stepă veniți și stabiliți în Dobrogea au continuat să practice creșterea vitelor — indicată în mod sigur de arheologi și de cronicari, dar în același timp, influențați de băștinași, populație tradițională de agricultori, au început după cum scrie porfirogeneta bizantină, să cultive grîul și meiul, ocupație de asemeni atestată și de descoperirile arheologice. Analiza ocupațiilor pecenegilor indică trecerea lor la viață sedentară, o puternică influență a mediului băștinașilor asupra modului lor de viață și în același timp o asimilare a migratorilor de către autohtoni, așa cum se dovedește a fi la Capidava, unde găsim elemente ceramice comune pentru localnici și pecenegi.

Stăpînirea pecenegă de scurtă durată în Dobrogea, aproximativ patru decenii, impune discutarea extinderii ei, în spațiu.

Pecenegii din Dobrogea, aproximativ 100 000 după aprecierile bizantinilor, s-au stabilit în prima etapă în jurul Silistrei (primii 20 000) iar după aceea au primit trei cetăți pe Dunăre, cu misiunea de a le apăra. Această informație pe care ne-o furnizează Cedrenus³⁵, este completată de Skylitses, Zonaras și mai ales de Ana Comnena, în Alexiada.

Atunci cînd vorbește despre Durostorum, îl arată ca un oraș de frontieră al ducatului de graniță, reședința ducelui care supraveghea

³⁴ Cedrenus Hist., compendium corpus scriptorum hist. byz. Bonn, 1838, vol. II, p. 512.

³⁵ Cedrenus of. col. p. 520.

orașele din jur și frontiera dunăreană, dar în acele momente stăpinit de Tatu, supranumit Chali, care avea funcțiile ducelui. Ruda lui, Sața, stăpinea Vicina și cetățile din jur, iar Sesthlav, altă rudă, stăpinea alte orașe, termen vag care pare să indice cetăți de pe malul Istrului³⁶.

Alt punct indicat de scriitoarea bizantină ca loc de refugiu pentru pecenegii atacați de uzi sau cumani, este Uzo-Limna sau Ozo-Limna, localizat în mod diferit de istorici — în jurul lacului Razelm sau în delta Dunării, ultima ipoteză aparținând lui I. Ferencz fiind cea mai plauzibilă.

Dacă situăm și cetatea Vicina, a cărei localizare nu a fost precizată între cetățile din nordul Dobrogei, cum este mai probabil, atunci putem afirma prin conexarea datelor scrise cu cele arheologice și toponimice că pecenegii s-au extins din regiunea Silistrei pînă la cursul nordic al Dunării, cuprinzînd întreaga suprafață a Dobrogei sau numai partea sa vestică.

Deci putem conchide că în Dobrogea în sec. XI, o parte din pecenegi, stăpîni nominali ai Paristrionului, prin folosirea limbii băștinășilor, prin adoptarea creștinismului sau tolerarea lui, prin preluarea ocupațiilor populației agricole, au fost asimilați în bună parte de către locuitorii Dobrogei, ceilalți fiind exterminați de bizantini în lupta de la Leburnion (1091).

Ca și în alte cazuri cete de oșteni conduse de căpetenii de origine străină, Tatu, Satzas, Sesthlav, au slujit societății locale în plină dezvoltare, pe care au ajutat-o la o mai bună organizare și apărare militară dar, indiferent de originea conducătorilor, organizația politică respectivă aparține localnicilor care prin strădaniile lor continue și constante, au făcut posibilă dezvoltarea societății respective.

³⁶ Alexiada, VII, 10, p. 234.

LOCALIZAREA VICINEI ȘI IMPORTANȚA ACESTUI ORAȘ PENTRU SPAȚIUL CARPATO — DUNĂREAN

CONSTANTIN C. GIURESCU

Consider pământul Dobrogei drept patria pontică a poporului românesc ; el este, după părerea mea, pământ prin excelență, reprezentativ, românesc.

Este reprezentativ întâi prin faptul că aici sînt amintiți pentru prima oară strămoșii noștri geții. Cunoașteți faimosul pasaj din Herodot ; cei ce au îndrăznit să se opună uriașei armate a lui Darius au fost geții, „cei mai viteji și cei mai dreپți dintre toți tracii“ ; și tot aici și nu în altă parte este faimosul trofeu a lui Traian, care înseamnă certificatul de naștere al poporului român.

Dar mai este și altă rațiune pentru care vorbesc, aceea că în Dobrogea continuă să se plămădească o nouă speță de români, rezultînd din amestecul a cinci nuanțe. Aci sînt cei mai vechi dintre românii dobrogeni, dicienii, cărora li se adaugă români din Muntenia, veniți în veacurile trecute ca să scape de apăsarea boierescului ; apoi moldovenii din nordul Dunării care au format satele moldovenești din jurul Razimului, alcătuiind și o bună parte din populația acestui oraș al Tulcii ; adăugați pe transilvăneni, mocanii care veneau cu sariicile lungi, mișoase, minîndu-și oile prin Vadul Oii și întemeind aici, pe acest pământ getic, țirle și sate, biserici și mănăstiri ; și în sfîrșit, cei din urmă, aromânii, macedoromânii colonizați pe acest pământ. Și iată cum sub ochii noștri, din impletirea celor cinci ramuri ale poporului nostru se naște, aș zice, o nouă sinteză care poate va fi inzestrată cu însușiri remarcabile, concurînd pe acelea ale diferitelor nuanțe.

Doresc să dezvolt în fața domniilor voastre subiectul „Localizarea Vicinei și însemnătatea ei pentru întregul pământ carpatodunărean“.

E o problemă destul de veche, de aproape 100 de ani, aș zice : C. Hurmuzache în 1875 spunea că Vicina a fost la Vidin pe Dunăre ; Al. D. Xenopol o așeza — surprinzător — în Albania. Învățații W. Tomaschek, C. Jirecek, Nicolae Dobrescu și J. Bromberg s-au pronunțat pentru Măcin, probabil și din cauza asemănării numelui.

N. Iorga o așează între Isaccea și Tulcea, C. Brătescu o localizează la Niculițel și mă surprinde ultima localizare întrucît Niculițelul se află la o distanță de circa 10 km de Dunăre în linie dreaptă, iar Vicina în primul rînd era un port dunărean. În sfîrșit, mă opresc la localizarea, care cred că intrunește majoritatea sufragilor, localizarea Vicinei la Isaccea.

Pentru această soluție au optat Nicolae Grămadă, N. Bănescu, preoții Gh. Moiescu, Șt. Lupșa și Al. Filipașcu, precum și eu însumi, renunțînd la o mai veche părere.

Socot că Isaccea este cel mai indicat punct pentru a fi identificat cu Vicina. Care sînt rațiunile ? Întîi, un argument de ordin antropogeografic. Vicina este port la Dunăre, un centru foarte important, cu un comerț dezvoltat, cum veți vedea. Printre așezările posibile pe linia Dunării între Măcin și Tulcea, cea care are legătura cea mai ușoară cu nordul este Isaccea. Nici la Tulcea, nici la Parcheș, nici la Somova, nici la Rachelu și cu atît mai puțin la Niculițel nu se poate face o legătură rapidă cu nordul Dunării.

Singurul punct de legătură ușoară este la Isaccea, la străvechiul, milenarul vad al Dunării. Aici se întretaie drumul cel fără de pulbere al Dunării, marea cale a comerțului din preistorie și pînă astăzi, cu drumul transcontinental de la Dunăre pînă la Marea Baltică, aici la străvechiul vad al Saccei.

Cred că aici a fost Vicina. Numele este de origine romană și face parte din categoria numelor cu asemenea terminație. Gîndiți-vă la Gherghina, lîngă Barboși, la Sulina, la Țiglina și altele asupra cărora nu mai insist, căci avem o întreagă categorie de nume de acest fel.

Astfel Vicina, nume românesc, se află în regiunea de pe malul drept al Dunării, de la vechea Transmarisca și pînă în Deltă și în regiunea marilor lacuri, regiune locuită intens și continuu de români. Deci, Vicina se află în această regiune, avînd în spate și în coastă vechiul „codru”, adăpostul natural al românilor.

Există izvoare arabe care vorbesc de Isaccea „în țara valahilor”, adică teritoriu cu o intensă populație românească. S-a pus următoarea întrebare : bine, dar cum se face că această localitate are două nume : Isaccea, Vicina, de ce aceasta ? Mai întîi trebuie să știți că Isaccea este forma turcească a vechiului nume românesc Saccea, pe care-l găsim în cronică atribuită lui Enache Kogălniceanu, scriitor din veacul al XVIII-lea, care spune că „s-au dus la urdic la Sacce”. Turcii au transformat numele noastre ; Saccei i-au spus Isaccea, Brăilei-Ibrăila ; se pot da și alte exemple de acest gen. Ei bine, această Saccea a fost Vicina. Trebuie să menționez însă că nu a fost găsit nici un izvor istoric care să cuprindă ambele denumiri Isaccea și Vicina în același timp. Niciodată nu apar împreună. Ele apar așadar cînd Isaccea, cînd Vicina.

Fenomenul acesta al pluralității numelor nu este ceva izolat. O serie de exemple din istoria universală și din istoria națională sînt concludente. Gîndiți-vă : Constantinopol-Istanbul-Tarigrad, care este unul și același oraș, apoi Sankt-Petersburg—Petrograd—Leningrad. La noi : Țirgul Gilortului numit și Cărbunești-așezare din Oltenia ; Aspasieni

sau Hangul, Chele arsă sau Pinzăreni-în Moldova, iată cite două nume pentru aceeași localitate. Nu este numai un fenomen românesc, ci se întilnește în întreaga Europă.

Socot că Vicina a fost aci la Isaccea. Prima mențiune despre Vicina este din veacul al XI-lea, iar în veacul al XII-lea un călător arab vorbește deja de marea bogăție a Vicinei și de comerțul înfloritor care se practică aici. Înflorirea Vicinei crește și mai mult în veacul al XIII-lea, când genevezii își întind influența pînă la Dunăre. Sub acest raport trebuie să vă spun că într-o lucrare publicată încă în 1923 s-a arătat importanța excepțională a Vicinei sub raport comercial.

S-au găsit contractele unui notar din Pera, cartierul de nord al Istanbulului, din care se vede că numai în luna iulie și prima jumătate a lui august 1281 s-au înregistrat douăzeci și șapte de contracte de comandită, adică de mărfuri ce trebuiau să fie expediate la Vicina. Valoarea acestor mărfuri era de 4100 perperi sau piese de aur bizantine și 10 carate și jumătate, iar majoritatea mărfurilor erau țesături-postav lombard în proporție de circa 9 zecimi din țesăturile expediate, inclusiv postav franțuzesc în mică cantitate, mătase de Niceia, în, bumbac și altele. Cui erau destinate aceste mărfuri? E vorba de sfîrșitul veacului al XIII-lea, înainte de a se fi întemeiat Țara Românească și Moldova. Cui erau destinate aceste mărfuri scumpe ca postav lombard, postav franțuzesc sau mătase de Niceia? O știm: Marilor feudali din această zonă a Dunării, care sînt cuprinși sub numele de „mayores terrae“ în documentul de la 1247 din Țara Românească iar în altul de la 1325 în Moldova sub acela de „potentes illarum partium“, puternicii acelor părți, stăpînii pămînturilor. Pentru ei erau mărfurile fine ce fuseseră trimise la Vicina. Cu toate că un cercetător afirmă că s-au importat lunar 1000 de baluri de postav la Vicina, eu am unele rezerve în această privință; însă cert este faptul că o mare parte din aceste mărfuri s-au adus prin portul Vicina înainte de întemeierea celor două state române, căci pe atunci Vicina deservea Moldova și Muntenia dar și cnezatul Haliciului. Într-un portulan din 1329 găsim o însemnare despre orașul Liov sau Lemberg din Galiția: Spre acest oraș merg negustorii din Vicina cu mărfurile lor și de aici spre Marca Baltică și apoi mai departe, spre Flandra. Iată drumul transversal intercontinental: pleca de la Dunăre, străbătea Moldova, ajungea la Liov și de aici la Gdansk, de acolo pe mare spre vestul Europei, spre Bruges și alte așezări din Flandra și Franța. Vicina a fost portul, orașul care a deservit tot acest mare hinterland carpatodunărean și el aruncă o lumină deosebită asupra structurii sociale, asupra lumii feudale dinaintea întemeierii Țării Românești și întemeierii Moldovei.

Dar pe lângă importanța comercială, Vicina are și o importanță bisericească: este cunoscut că de aici și-au adus Nicolae Alexandru domnul Țării Românești pe primul mitropolit al țării, pe faimosul Iachint de Vicina. Să știți că centrul ecleziastic de la Vicina era un centru important, mitropolitul de aici avea venit 300 piese de aur pe an, adică 300 galbeni, pe la 1300, mai mult deci decît colegii săi mai puțin

înzeștrați. Acest Iachint a fost chemat de către Nicolae Alexandru și așezat la Curtea de Argeș, unde se afla o mănăstire foarte veche, mai veche decât Vodița despre care se spune că a fost prima. Acolo, la Argeș, a fost instalat primul ierarh al Țării Românești, venit de la Vicina.

Nu vreau să insist mai mult. Vreau să arăt însă că dumneavoastră ați dat o pildă celorlalte județe, căci ceea ce ați început aici cu această sesiune științifică, este demn de urmat. Este momentul ca toți cercetătorii din județe să treacă la cercetarea obiectivelor istorice locale. De ce spun aceasta? Desigur, ceea ce v-am înfățișat în legătură cu localizarea Vicinei la Isaccea este o ipoteză, după părerea mea, foarte probabilă. Ce trebuie să facem în viitor pentru a transforma ipoteza în certitudine? Trebuie să fotografiem din avion Isaccea și localitățile dispuse de-a lungul Dunării. Fotografii de acest gen am făcut cu mult înainte, în legătură cu o serie de obiective istorice. Mă refer la acel cuib de vulturi de la Enisala, pe care desigur mulți dintre domniile voastre îl cunosc, unul din cele mai impresionante locuri din România, la peste 300 m înălțime, dominând Razimul pînă la mare și unde au stat ostașii lui Mircea cel Bătrîn. În anul 1939 comandorul Ionescu mi-a făcut fotografiile aeriene din aria Enisalei, fotografiile pe care le-am introdus în ediția a IV-a din „Istoria românilor“.

Cred că acest lucru trebuie făcut pentru Isaccea și pentru toate localitățile înșirate de-a lungul Dunării pentru că fotografia aeriană înregistrează ceea ce nu se poate vedea pe plan terestru. Deci primul lucru ar fi fotografierea terenului. Al doilea lucru, săpăturile arheologice.

Într-o hartă de la Academie, pe care am cercetat-o cînd am redactat broșura „Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne“, apărută acum trei ani, am remarcat la răsărit de Isaccea însemnate „ruine“. Trebuie săpat în viitor în acele locuri și în insula din față, care figurează pe hartă. Așadar, fotografiile aeriene și săpături arheologice, aceste două împreună vor da răspunsul la problema pe care am discutat-o aci.

Acum 41 de ani am publicat o broșură despre istoria nouă a Dobrogei și, pe atînci, de cîte ori am prilejul, mă ocup de acest pămînt dobrogean pe care-l iubesc și-l socotesc ca pe unul din cele mai bogate și mai interesante, sub aspect istoric, ale pămîntului românesc. Ar fi o fericită completare a lucrărilor mele despre Dobrogea, dacă ipoteza cu privire la Isaccea-Vicina s-ar transforma într-o certitudine științifică.

EMISIUNI MONETARE ALE ORAȘELOR MEDIEVALE DE LA DUNĂREA DE JOS

OCTAVIAN ILIESCU

Descoperiri întâmplătoare sau obținute în cadrul unor săpături arheologice organizate au scos la iveală, în ultima vreme, o seamă de monede ale căror caracteristici ne-au trezit un viu interes. La prima vedere, ele păreau a fi monede tătărăști, de argint sau de bronz. Studiate însă cu o mai mare atenție, și unele, și altele prezentau elemente care nu aveau nimic de-a face cu Hoarda de Aur sau alt stat tătărăsc din veacurile XIII—XIV, perioadă în care se înscriu descoperirile amintite. Despre ce fel de emisiuni poate fi vorba? Elucidarea acestei probleme va face obiectul rîndurilor care urmează.

Asemenea monede au apărut pentru prima oară în tezaurul găsit la Oțeleni¹ (com. Deleni, jud. Vaslui), în anul 1921. Printre cele 92 piese identificate, figurează și un număr de imitații ale dirhemului de argint al Hoardei de Aur; legenda arabă de pe original a fost redată în mod înțelegibil pe imitații, unele din ele purtînd semnul crucii, la începutul sau la finele textului acestor „legende”². Cu alt prilej, am atribuit genovezilor din Crimeea imitațiile din tezaurul de la Oțeleni³. Deși statutele Perei (1304) și ale Gazariei (1316) interziceau neguștorilor italieni din coloniile de la nordul Mării Negre dreptul de a bate monede proprii⁴, am presupus atunci că aceștia au putut totuși imita moneda de argint a Hoardei de Aur încă de la sfîrșitul sec. al XIII-lea, spre a dispune astfel de numerarul necesar activității lor comerciale⁵.

¹ Despre acest tezaur, v. Dan Gh. Teodor, *Obiectele de podoabă din tezaurul feudal timpuriu descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, în *Arheologia Moldovei*, II-III, 1964, p. 343—361 (cu o notă de M. Dinu asupra împrejurărilor descoperirii la p. 343—344); Octavian Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni (raionul Huși, reg. Iași)*, *ibid.*, p. 363—407 (cu bibliografia anterioară la p. 364, nota 3).

² Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 387—390.

³ *Ibid.*, p. 393.

⁴ *Ibid.*, p. 393, nota 21.

⁵ *Ibid.*

Descoperirea însemnatului complex de tezaure monetare de pe dealul Uzunbair (com. Mihail Kogălniceanu, jud. Tulcea)⁶, cu cele aproape 24 000 monede tătărești de argint, între care un mare număr de imitații⁷, a readus în discuție problema care ne preocupă: cine și în ce vreme a emis asemenea imitații?

O lumină cu totul nouă avea să proiecteze asupra cercetărilor noastre, în stadiul lor actual, examinarea registrului de acte notariale datînd din anii 1360 — 1361 și ținut la Chilia de către genovezul Antonio di Podenzolo⁸. Cîteva din actele încheiate de acest notar menționează, ca unitate de schimb, un *sommo*⁹ „ad sagium Chili“, adică măsurat după etalonul din Chilia¹⁰. Cu optzeci de ani mai devreme, un alt oraș de la Dunărea de Jos, Vicina¹¹, întrebuița în afacerile sale cu negustorii din Pera, o monedă denumită „perperi ad sagium Vecine“ adică perperi bizantini, controlați cu etalonul propriu acestui oraș¹².

Alte documente din registrul notarului Podenzolo se referă la *asprii de argint de Chilia*, în circulație la acea dată. Astfel, la 21 februarie 1361, se înregistrează vinzarea unei sclave tătare pentru trei *sommi* de argint *ad sagium Chili* și 38 aspri de argint de Chilia¹³. Alt document, din 2 aprilie 1361, consemnează primirea de către un negustor din Pera a unei sume în aspri de argint de Chilia (fără a se preciza numărul lor), sumă plătită de către un alt negustor, acesta din Trebizunda; în schimbul acestor aspri, debitorul se obliga să plătească creditorului, la Pera, suma de 22 perperi și 8 carate de aur, după etalonul din Pera¹⁴.

Din cuprinsul documentelor citate mai sus, rezultă că la Chilia, erau folosite, printre alte mijloace de schimb economic, și o categorie de monede, denumite *asperi boni argenti et spendibiles de Chili*-aspri de argint de Chilia, buni și cu putere circulatorie¹⁵. Erau deci monede

⁶ Octavian Iliescu și Gavrilă Simion, *Le grand trésor de monnaies et lingots des XIIIe et XIVe siècles trouvé en Dobroudja septentrionale — Note préliminaire* —, în *Revue des études sud-est européennes*, 2 (1964), p. 217—228.

⁷ Exact 23 440 piese, originale și imitații; în plus, mai fac parte din acest complex de tezaure 195 perperi bizantini de aur, emisiuni de la Ioan Vatatzes, Theodor al II-lea Lascaris, Andronic al II-lea singur sau asociat cu Mihail al IX-lea sau cu Andronic al III-lea, lingouri de argint și bijuterii de aur și de argint; *ibid.*, p. 220—221.

⁸ Cu privire la acest notar, Octavian Iliescu, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XIVe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, III, Buc., 1965, p. 105—106.

⁹ Unitate ponderală pentru argint, folosită la Caffa și la Tana; cf. *ibid.*, p. 115, nota 15.

¹⁰ *Ibid.*, p. 115, nota 16.

¹¹ Asupra localizării orașului Vicina (la Isaccea), *Așezarea orașului Vicina și țărmul de apus al Mării Negre în lumina unui portulan grec*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 8 (1957), p. 297—301.

¹² Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 115, nota 16.

¹³ Doc. nr. XIV din 21 febr. 1361 (v. mai jos regestul, în anexă).

¹⁴ Doc. nr. XXIII din 2 aprilie 1361 (v. mai jos regestul, în anexă).

¹⁵ *Spendibilis* = monedă care are curs, cu putere circulatorie. Cf. Du Cange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, VI, Paris, 1846, s.v.

efective, specifice oraşului Chilia (foarte probabil de tip tătäresc) și pe care localnicii le distingeau fără îndoială, după anumite criterii, de emisiunile corespunzătoare ale Hoardei de Aur.

Pe temeiul acestor izvoare, considerăm că se poate emite ipoteza baterii unor monede locale la Chilia, poate și în alte orașe de la Dunărea de Jos¹⁶, aspri de argint, a căror prezență în tezaururile de la Uzunbair urmează a fi depistată, în cadrul unor viitoare cercetări.

A doua categorie de monede care intră în preocupările noastre cuprinde piese de bronz, descoperite întâmplător sau în urma unor săpături arheologice la Isaccea (două exemplare)¹⁷, Enisala¹⁸, Ostrov și la Păciuțului Soare¹⁹. Toate sînt de același tip, înfățișînd pe avers, tamgava Hoardei de Aur, iar pe revers, o cruce genoveză, cu brațele egale, ancorate. Legenda acestor monede, destul de sumară, amestecînd probabil caractere arabe cu litere grecești sau latine, nu a putut fi descifrată corect pînă astăzi. Pe un exemplar, găsit la Enisala, se poate citi foarte clar anul hegirei 710 (1310/1311 e.n.)²⁰. Este limpede că astfel de piese nu pot reprezenta emisiuni regulate ale unui hanat tătäresc, asocierea tamga — cruce neavînd în acest caz nici un rost. Ținînd seama de particularitățile tipologice arătate, precum și de faptul că toate monedele intrînd în această categorie, cunoscute pînă astăzi, provin de la Dunărea de Jos, ne întrebăm dacă nu am putea considera aceste piese ca emisiuni locale ale orașelor de la gurile Dunării, emisiuni destinate să asigure banii mărunți, de toate zilele. Există în această privință un precedent bine cercetat și anume, cazul orașului Moncastro — Asprokastron, cu monedele sale, contramarcate²¹ sau bătute²² de autoritățile locale. Precedentul invocat ne dă un temei demn de luat în seamă, pentru a susține ipoteza enunțată mai sus.

Organizarea social-politică a orașelor medievale de la Dunărea de Jos : Vicina, Chilia și Licostomo, așa cum este atestată de izvoare pentru veacul al XIV-lea, era întru totul în măsură de a trece la emiterea unor monede locale. S-a arătat de curînd că între anii 1360—1403, coloniile genoveze din aceste orașe aveau în fruntea lor consuli, ale

¹⁶ Am atribuit anterior orașului Vicina (?) o monedă de argint din tezaurul de la Uzunbair, purtînd pe avers efigia unui călăreț, pe revers o tamga și legenda în limba greacă, dedicată lui Nogai ; Octavian Iliescu și Gavrilă Simion, *op. cit.*, p. 225—226. Astăzi însă, călăuzindu-ne după fragmentul de legendă TEA de pe avers, considerăm că ea poate fi atribuită cu mai mult temei orașului Tedoro (Mangop sau Mangup) din Crincea.

¹⁷ Muzeul național de anticități, Inv. nr. 558/132 și 558/194. Cf. I. Bărnea, Bucur Mitrea și N. Angheliescu, *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în *Materiale și cercetări arheologice*, IV, 1957, p. 169.

¹⁸ Octavian Iliescu, *Insemnări prietoare la descoperiri monetare (II)*, în *Studii și cercetări de numismatică*, II, 1958, p. 456, nr. 21 și 461, pl. II, fig. 2 (v. și mai jos, nota 20).

¹⁹ Informație Octavian Luchian și Petre Diaconu.

²⁰ Octavian Iliescu, *op. cit.*, p. 456, nr. 21, cu data greșită 810 în loc de 710 hegira.

²¹ Oct. Iliescu și M. Dinu, *Tezaurul monetar din secolul al XV-lea de la Cîrpiți (raionul Iași)*, în *Studii și cercetări științifice — Iași, Istorie*, 8 (1957) fasc. 2, p. 345.

²² *Ibid.*, p. 345, nota 4.

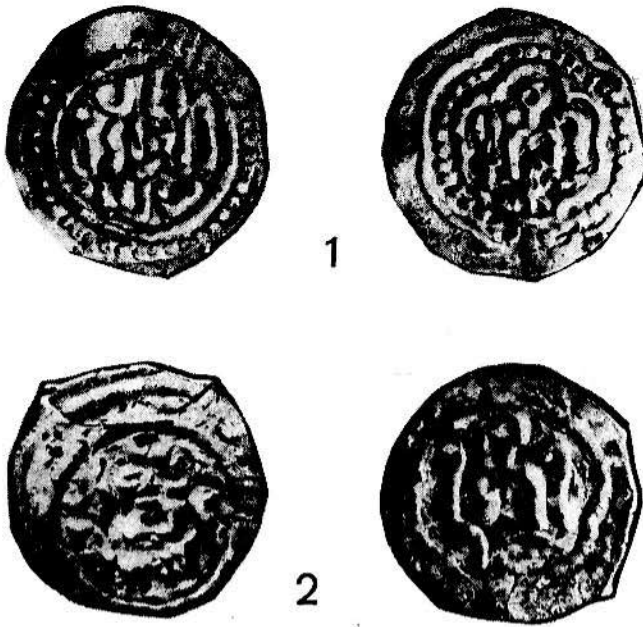

Fig. 1. — Imitații geneveze ale dirhemilor Hoardei de Aur (O. Iliescu, *Monede din tezaurul descoperit la Oțeleni...*, nr. 82 și 89) (aprox. 2×1).

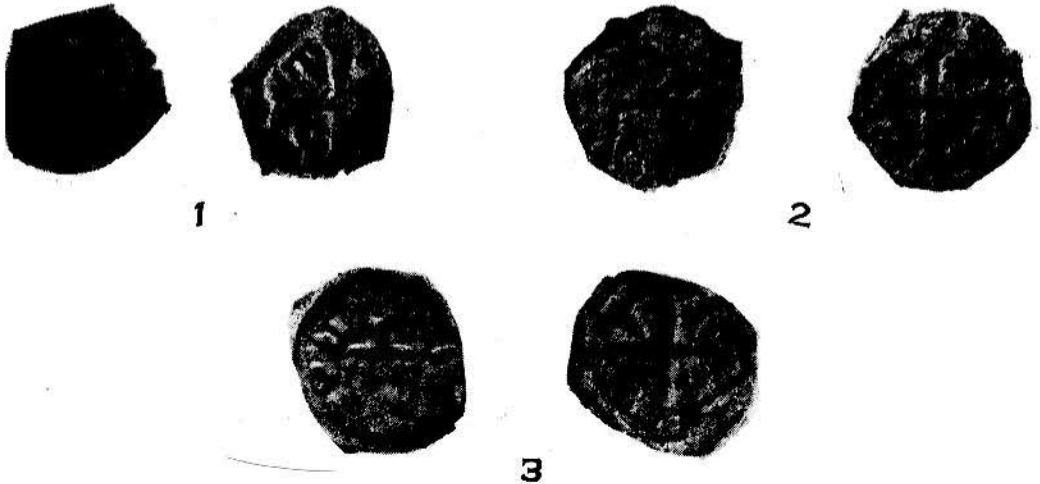

Fig. 2. — Monede de bronz, emise probabil în sec. al XIV-lea în Dobrogea : 1—2, găsite la Isaccea ; 3, găsită la Enisala (aprox. 1,5×1).

căror nume ne-au fost păstrate²³. Este foarte probabil ca de la instalarea acestor colonii, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, și pînă la mijlocul secolului următor, cînd apar monedele de care ne ocupăm, orașele amintite să fi recunoscut autoritatea politică a Hoardei de Aur. S-ar explica astfel prezența tamgalei mongole pe monedele de bronz amintite mai sus, întocmai cum la Asprokastron, era recunoscută autoritatea voievodului Moldovei, marcată prin imprimarea capului de bour pe monedele emise de acest oraș. Stăpînirea politică a Hoardei de Aur a fost însă curînd înlocuită la gurile Dunării prin aceea a Țării Românești, exercitată de data aceasta efectiv, dovadă dispariția, rînd pe rînd, a consulilor genovezi din orașele nord-dunărene²⁴.

Rămîne, evident, ca noi cercetări să ne permită a face cîtiva pași mai departe, pentru înțelegerea acestui interesant fenomen economic pe care îl reprezintă emisiunile monetare urbane de la Dunărea de Jos, în evul mediu.

A N E X Ă

Regeste

XIV

1361 februarie 21, Chilia. Tătarul Themir de Miliario... vinde lui Francisco di Mezano, personal și ca mandatar al fratelui său, Oberto di Mezano, ambii fii răposatului Guilielmo, o sclavă numită Janetolo (sic), de neam tătar, în vîrstă de 22 ani, pentru trei *sommi* de argint după etalonul din Chilia și 38 aspri de argint de Chilia.

Fol. 5 v° — 6 (fol. LXXX v° — LXXXI din registrul primitiv).

XXIII

1361 aprilie 2, Chilia. Giovanni Zambono, locuitor din Pera, fiul răposatului Zacharia, declară că a primit la Chilia de la Costa Pasquale din Trebizonda o sumă în aspri de argint de Chilia, în schimbul căreia se obligă a-i plăti la Pera 22 perperi și 8 carate de aur, după etalonul din Pera, a șasea zi de la sosirea în acel port a navei „Jhesus Christus“, în prezent ancorată la Chilia.

Fol. 9 (fol. LXXXIII din registrul primitiv).

Arhivele Statului din Genova, *Notaio Antonio di Podenzola*, II° registro della filza I, ff. 1—36.

²³ Lista acestor consuli, stabilită pe baza izvoarelor cunoscute pînă astăzi, la Octavian Iliescu, *Localizarea vechiului Licostomo*, ms., 1968, p. 24 (sub tipar; lucrarea urma să apară în Studii, 21 (1968), p. 625—648, dar apariția ei a fost aminată pentru un număr ulterior.

²⁴ *Ibid.*, p. 24.